

Csodás történet

Andrić, Stanko: *The Miracles of St. John Capistran*. Budapest, 2000, Central European University Press. Pp. x, 454.

A magyar közönség számára nem ismeretlen Kapisztrán Szent János személye: a ferences szerzetes, akinek szívügye volt a törökökkel szembeni ellenállás, és aki kereszteteseivel jelentős szerepet játszott a nándorfehérvári győzelem kivívásában, mindenki számára jól ismert.

Stanko Andrić azonban egy másik oldalról közelíti meg Kapisztrán Szent Jánost: elsősorban a csodatevő szenttel, illetve magukkal a csodákkal foglalkozik, ezekről nyújt monografikus igényű elemzést.

A szerző a Közép-Európai Egyetemen végzett négyéves posztgraduális tanulmányai idején írta meg munkáját. A nyolc fejezetből és négy mellékletből – köztük több, nyomtatásban először megjelenő forrásszöveggel – álló mű egyes részei viszonylag lazán kapcsolódnak egymáshoz, így az egyes fejezetek külön-külön is kerek egész benyomást keltenek. Bár mindegyik részben megmutatkozik a szerző alapos felkészültsége, széleskörű szakirodalmi ismeretei, az egyes részek mégis eltérő jelentőségűek.

A könyv fő súlypontját Kapisztránról a szenttéavatási perhez készült csodagyűjtemények elemzése képezi: az egyes gyűjtemények szerzőségének tisztázását, illetve azok egymáshoz való viszonyának feltérképezését Andrić alapos munkával, részletekbe menő precizitással végzi el. Ehhez képest a ferences obszervancia fejlődéséről és Kapisztránnak ebben játszott szerepéről szóló bevezető fejezet pusztán bemelegítő felvezetésnek tűnik, ami néhány ferences kutató művei alapján a kérdéskör összefoglalását nyújtja. Andrić az obszervancia kialakulásának és fejlődésének leírásában Duncan Nimmo és John Moorman általá-

nos rendi történetéről és a ferences reformokról szóló összefoglalót követi, a ferences spiritualitás tekintetében Kajetan Esserre, az itáliai obszervancia kérdésében pedig elsősorban Mario Sensire támaszkodik. Az első fejezet mégis fontos lehet mindenki számára, aki Kapisztránt csak a nándorfehérvári szerepe alapján ismeri: tevékenysége és a hozzá kapcsolódó csodák a ferences obszervancia jellemvonásainak, jellegének ismerete nélkül nehezen lennének értelmezhetők. És ez az állítás részben fordítva is igaz: Kapisztrán Szent János nélkül is nehezen lenne értelmezhető az obszerváns reform alakulása, az a mód, ahogyan a 14–15. század fordulóján egymás mellett létező négy ferences irányzat, a konventuális, mérsékelt reformpárti, radikális reformot követelő és az eretnokségbe szorult irányvonal közül egyértelműen az obszerváns reformkezdeményezés került ki győztesen. Az obszervancia négy oszlopaként emlegetett ferencesek egyikeként Kapisztránnak fontos szerepe volt abban, hogy az eredetileg laikus testvérekéből álló és alapvetően remete-irányultságú reform összetétele és jellege is erőteljes változáson ment keresztül. A remete-elem funkcionálissá válása, a szellemi munka és pasztorális tevékenység előtérbe kerülése, a nagyobb társadalmi szerepvállalás párhuzamba hozható Kapisztrán reguláról, szegénységről és elsősorban az engedelmségről (rendi előljáróknak, illetve egyházi hierarchiának egyaránt) vallott felfogásával. Andrić szerint az obszerváns reform irányultsága, kiemelkedő alakjainak jellemvonásai nagyon jól egyeztethetők André Vauchez középkori szentek/szenttéavatások morfológiai szakaszairól tett megállapításaival.

Andrić az itáliai obszerváns kezdetek összefoglalása után rátér a boszniai és magyarországi ferences obszervancia rövid bemutatására, követve a boszniai és magyar

obszervancia történetét a 14. század közepén létrejött első boszniai vikariátustól a Kapisztrán idején fennálló helyzetig. Ezután Kapisztrán magyarországi tevékenységének és a nándorfehérvári események összefoglalását nyújtja, felvillantva a nándorfehérvári győzelem kortársak általi „hagiografikus” megközelítésének elemeit is, a csata csodás jellegéről való meggyőződést, ami szerepet játszott Kapisztrán alakuló kultúrájában is.

A második fejezet egyfajta intermezzo: a szerző fontosnak tartotta, hogy leírást adjon Újlakról, a Kapisztrán halála előtti és utáni időszak eseményeinek színhelyéről gazdasági, társadalmi és etnikai szempontból egyaránt. Ez a kitérő a csodák kapcsán válik érdekesebbé, hiszen a szent ereklyéihez járuló emberek egy jelentős csoportja jól demonstrálja a Fügedi Erik által leírt és Andrić által is fontosnak tartott összefüggést a város gazdasági kapcsolatai és a vallási kegyhely vonzókörzete között. Érdekes Andrićnak a város etnikai összetételére vonatkozó becslése, ami az egyik csodagyűjtemény névanyagára támaszkodik. Ennek alapján a város túlnyomó többségét magyarok alkották; az etnikai származásra utaló vezetéknevek arról tanúskodnak, hogy az egyéb etnikum a kisebbséget jelentette, amit külön névvel kellett illetni. Ez egybecseng Fügedi, illetve Mályusz Elemér megállapításaival, mely szerint a Szerémségben a Száva jelentette az etnikai választóvonalat az északra lévő magyar és a folyótól délre elhelyezkedő szláv lakosság között. A terület alapvetően magyar jellege azonban talán csak részben magyarázza a Kapisztrán-kultusz etnikai vonatkozásait. Bár a nyolcadik fejezetben Andrić tesz egy megjegyzést arra vonatkozóan, hogy Kapisztrán kultusza „élőbb lehetett” a királyság magyar lakossága körében a szláv lakossághoz képest, de nem tér ki bővebben e jelenség értelmezésére.

A Kapisztrán halálának, temetésének és kezdődő kultuszának szentelt harmadik fejezetben Andrić inkább összegzést ad az eseményekről, semmint mélyebbre ható elemzést a kultusz fejlődésének motívumai-

ról. Mindazonáltal kitér néhány érdekesebb momentumra, amelyek túlmutatnak a pusztán eseménytörténeten, és a szentideál mások – elsősorban Vauchez – által elemzett jellemzőivel hozhatják összefüggésbe Kapisztrán esetét. Ilyen momentum például Kapisztrán saját halálának tudatos „megtervezése”, elsősorban a helyszín megválasztása, amiben Andrić véleménye szerint Kapisztrán meggyőződése nyilvánult meg arról, hogy még holtában is eszköze lesz az igaz hit terjesztésének a „skizmatikusok és hitetlenek” között. Hasonlóan nagyobb érdeklődésre tarthat számot a fejezet utolsó pontja is, amelyben Andrić kitér a hagiografikus toposzok és fordulatok Kapisztránnal kapcsolatos előfordulásaira: a jellemzően „ferences” csodákkal kezdve a Szent Ferenc és Kapisztrán közötti párhuzamokon át (Kapisztrán Ferenc *perfectus imitator*) a Clairvaux-i Szent Bernát, illetve a ciszterci reformmal való nem annyira szokványos megfeleltetésig.

A negyedik és ötödik fejezet a Kapisztrán szenttéavatásáért tett erőfeszítések szakaszairól ad áttekintést. Ez az a rész, ami bizonyos értelemben az egész mű jelentőségét megadja, s a terület, amely egyértelműen Stanko Andrić hazai pályájának tűnik, ugyanakkor a nem kimondottan filológiai vénával megáldott történész-olvasó figyelmét leginkább próbára teszi. Andrić mélyreható és aprólékos elemzés révén igyekszik feltérképezni a szenttéavatási kampány egyes szakaszai erőfeszítéseinek „jogosságát” dokumentáló csodagyűjtemények keletkezésének körülményeit, idejét, ezek egymáshoz való viszonyát. Az általa elemzett hat főbb gyűjtemény közül négy a kampány első szakaszához kapcsolható. Ezeket a gyűjteményeket, amelyek anyagát a Kapisztrán halálától az 1460-tól 1461-ig terjedő öt évben keletkezett csodák adják, s amelyeket akkor zártak le, többnyire ferences szerzetesek (Geszti János, Soproni Péter) állították össze. A két utolsó gyűjtemény közül az elsőt valamikor a 15. század végén kompilálták, a másodikat pedig 1519 és 1521 között állították össze. Ez utóbbi az

utolsó olyan gyűjtemény, amely az 1458 és 1461 között Újlakon összegyűjtött tanúvallomásokot tartalmazta. A szenttéavatásnál ténylegesen felhasznált csodákról szóló tanúvallomások már nem kötődnek Magyarországhoz, hiszen többségük Itáliában keletkezett.

Az egyes gyűjtemények keletkezési időszakai jól tükrözik Kapisztrán szenttéavatási folyamatának elhúzódó és akadozó voltát. Annak ellenére, hogy Kapisztrán tisztelete Magyarországon töretlenül virágzott, és olyan jelentős magyar személyiségek jártak közben a szenttéavatás meggyorsítása érdekében, mint Szilágyi Erzsébet, Szapolyai János, II. Lajos király, erre mégis csak 1690-ben került sor, és ebben a szenttéavatást ellenző személyeken kívül nyilvánvalóan a történelmi körülmények alakulásának is jelentős szerepe volt.

A hatodik és hetedik fejezetben Andrić Kapisztrán életében történt, illetve *post mortem* csodáit elemzi. Az előbbi csoport azért is érdekes, mert az abba tartozó csodák erősen személyes jellegűek, a szent személyisége, felfogása nyilvánul meg bennük. Ebből a szempontból a legfontosabbak azon csodák, amelyeket eredetileg Sziénai Szent Bernardinnak tulajdonítottak, Kapisztrán halála után azonban újra felhasználták – ezúttal Kapisztrán csodáiként. Ezek kapcsán Andrić úgy jellemzi Kapisztrán csodákkal kapcsolatos felfogását, mint amely teljes mértékben megfelel a csodák ferences obszervanciára jellemző a priori pozitív megközelítésének.

A fejezet elején a szerző felvillantja a csodák tipizálásának sajátos lehetőségét, amikor az emberi kommunikáció sajátos fajtájaként határozza meg az *in vita* csodákat, és a kommunikációs aktus Roman Jakobson által leírt hat funkciójába besorolhatónak mondja az egyes csodákat. A továbbiakban azonban nem végzi el egyértelműen ezt a megfeleltetést.

Érdekesség az *in vita* és *post mortem* csodák jellege és az egyes típusok előfordulási aránya közötti viszonylagos folytonosság: a legtöbb csoda mindkét szakaszban

gyógyító jellegű. Ennek láttán önkéntelenül is felvetődik a kérdés, hogy miként vált Kapisztrán nagyhatású prédikátorból, eretnekek ellen fellépő inkvizítorból, törökverő keresztesből gyógyító szentté. Mintha a szentség híre bizonyos automatizmussal olyan meggyőződéseket, elvárásokat ébresztett volna a Kapisztránhoz járulóknak, amelyek nem annyira az ő személyes tulajdonságainak, hanem inkább a szentség mibenlétééről vallott közfelfogás folyamánának tekinthetők. Ez leginkább a *post mortem* csodák esetében érhető tetten.

Andrić narratív struktúrákként közelíti meg és morfológiai szempontból elemzi ezeket a csodákat, felállítva egyfajta „csoda-forgatókönyvet”, amely alkalmas a gyűjteményekben szereplő *post mortem* csodák túlnyomó részének leírására.

A záró fejezet első részében a szerző Pierre-André Sigalnak a 11–12. századi Franciaországra vonatkozó statisztikai elemzéseinek eredményeivel veti össze saját kutatási eredményeit. A csodák több mint 93%-át kivető gyógyítások jellegét tekintve mindössze kb. 7% esetében jut Sigal adataihoz közelítő eredményekre. Andrić összesítése szerint a gyógyító csodák közül a legjelentősebb típus a paralízis, illetve mozgásszervi zavarok megszüntetése volt – ez az összes gyógyítás 22,7%-át tette ki, a többi típus jóval kisebb arányban és viszonylag egyenletes eloszlásban fordult elő. A fejezet többi részében Andrić a csodák földrajzi és szociológiai vonatkozásait összegzi. Bár a csodák földrajzi megoszlását magyarázó Fügedi-féle faktorok létjogosultságával Andrić összességében egyetért, mégis azt a meggyőződését hangsúlyozza, hogy ez a megoszlás egy olyan folyamat eredménye, amelyben a meghatározható szabályosságok és meghatározhatatlan rációk egyaránt érvényesülnek.

Andrić nyomon követi és négy térkép segítségével be is mutatja Kapisztrán posztumusz kultuszának földrajzi terjedését az egyes csodagyűjtemények adatai alapján. Ennek kapcsán felhívja a figyelmet arra a váltásra, ami a távolság-függő zarándoklatok és a távolság-független fogadalmak kö-

zött a középkor végén lezajlott, és ami Kapisztrán kultuszán jól nyomon követhető. A földrajzi összefüggéseknél nehezebb dolga volt Andrićnak a szociológiai vonatkozások feltárásában, mivel a társadalmi állást, foglalkozást ritkábban (mindössze a csodák 31%-ánál), illetve nem teljesen egyértelműen tüntették fel. Emellett felvetődik a kérdés, hogy vajon mennyire tekinthetők ezek az adatok reprezentatívnak az egész szempontjából, hiszen például a nemesek 11%-os előfordulási aránya a csodák kedvezményezettjei között még akkor is magas a társadalom egészére vetítve, ha Magyarország a „sok nemes országa”-ként lett volna értelmezhető ebben az időszakban. A csodák nemek közötti megoszlása más kutatók (Michel Rouche, Pierre-André Sigal, Jacques Dalarun) adataival összecsengő arányokat mutat: itt a férfiakkal történt csodák 64%-ot képviselnek, amit Andrić Sigal okfejtése alapján a férfiak nagyobb mobilitásával magyaráz, valamint azzal, hogy a férfiak egészsége iránt magasabb társadalmi igények éltek, azt a nőknél fontosabbnak tartották.

A mű utolsó részében, amelynek az „egyesített csoda-elmélet felé” alcímet adta, Stanko Andrić három kérdésre keresi a választ: lehetséges volt-e egyáltalán a csoda? Hogyan művelték ezeket a szentek? Minek köszönhető a csodákban hívők magas száma? Az első kérdés kapcsán felvázolja egy olyan megközelítés szükségességét, amely nem pusztán attitűdök és felfogások összességéként, a kollektív mentalitás szintjén maradva, annak kifejeződéséként próbálja magyarázni a csodákat, hanem hajlandó számolni magával a csodával önmagában is. Ez a megközelítés hajlandó valóságosan megtörtént esemény kifejeződésének, és nem pusztán irodalmi szövegkonstrukciónak tartani a gyűjteményekben elénk tárt csodákat. Ezt vallja maga Andrić is – és ez tekinthető leginkább az alcímben megjelölt célhoz való személyes hozzájárulásaként.

Persze a csoda problematikája nem korlátozódik a megtörtént vagy nem történt meg kérdésre. Andrić véleménye szerint

– tekintve, hogy a csoda is végső soron történelmi tényező – számolni lehet az első tekintetre homogénnek tűnő csodagyűjteményeken belüli eltérő valóságossági fokok lehetőségével is. Ezek alapján Andrić hét fokozatot különít el a szándékosan vagy félig szándékosan kitalált eseményektől a valóságosan csodának értékelhető eseményeken keresztül, a csoda-jellegüket pusztán stilisztikai elemektől elnyerő történetekig. De minden ilyen történet, esemény háttérében ott van egyfajta hit, meggyőződés, ami forrása és egyben gyümölcse is a csodának, így egyfajta eszköze a folyamatos krisztianizációnak, ami minden szent egyik elsődleges funkciójának tekinthető. A második kérdésre adott válaszban tehát a szerző inkább a befogadó, a csodában részesülő oldal felől keresi a megoldást. A csodákban hívők magas számát maguknak a csodáknak többszintű „hasznosságával” magyarázza: ezek egyrészt az egyház által szorgalmazott ideológia eszközei voltak, másrészt pedig a „kollektív optimizmus forrásaként” is működtek.

Andrić művéről szólva, összegzésként mindenképpen kiemelendő a nagy apparátust felvonultató alaposság: a szakirodalom széleskörű ismerete és használata, a mondanivalót alátámasztó és a megértést segítő táblázatok, térképek alkalmazása. Mindez megalapozott és kiegyensúlyozott mű képét nyújtja. A szerző fő érdeméért elsősorban a Kapisztrán csodáit tartalmazó gyűjtemények mélyreható és aprólékos filológiai elemzését kell kiemelni. Ezen a téren a szerző nagyon otthonosan mozogva jut el a további kutatásokban figyelmen kívül nem hagyható eredményekre. Ezekhez képest a csodák történelmi kontextusának felvázolása kevésbé jelent újdonságot, a jó érzékkel és hozzáértéssel megválasztott szakirodalom összefoglalása azonban mindenképpen segítséget nyújthat a mű gerincét alkotó elemzések megértéséhez.

Orbán Zsolt